

Pojam rata u teoriji Carla Schmitta

SLAVKO PRIJČIĆ

Fakultet političkih nauka u Zagrebu

Sažetak

Schmittovo određenje rata vezano je uz pojam političkog pa na taj način i uz državu. Rat pokazuje političko svrstavanje na prijatelja i neprijatelja. Rat je vanjsko očitovanje neprijateljstva.

Schmitt prihvaća Platonovo stanovište da narod ne može voditi rat protiv samoga sebe i da građanski rat nije rat. Rat je uvjet opstanka i ekspanzije svake političke zajednice. Njime se ostvaruje uvid u temelje pojma politike.

Pokušamo li shvaćanje *rata* i njegovo mjesto u sveukupnoj teoriji Carla Schmitta prikazati u općim crtama, odmah nailazimo na prepreku, jer to pitanje ni u jednom njegovom radu nije cjelovito i definitivno obrađeno. Njegova djela su nastajala u toku više od pedeset godina, a samo manji broj radova sadrži detaljnije promatranje rata. Svaki takav rad u izvjesnoj mjeri dopunjuje prethodni i zajedno čine cjelinu, što svjedoči o autorovoj sposobnosti za analizu. Dakle, cjelovito i sažeto Schmittovo shvaćanje rata ne treba tražiti, jer kao takvo ono ne postoji.

Tko god želi razmatrati Schmittovo poimanje rata, ne može zanemariti slijedeće tekstove: »Pojam politike«, »Totalni neprijatelj, totalni rat, totalna država«, »Suprotnost između parlamentarizma i suvremene masovne demokracije«, »Politička teorija mita«, »Obrat prema totalnoj državi«, »Razvitak totalne države u Njemačkoj« i »Pojam carstva u međunarodnom pravu«.

U svim Schmittovim djelima dominira interes za državno *pravo* i pravne teorije, a zatim (ili prije svega) za percepciju *političkoga*. U okviru tog osnovnog interesa Schmitt razmatra i pitanja(c) rata. Dakle, na taj problem on gleda iz kuta svoga užeg interesa. Ali, bez obzira na to što pitanje rata za autora nije bilo primarno, uvijek ga je držao iznimno zanimljivim i aktualnim.

Schmittovo određenje rata vezano je uz pojam *političkoga*. Štoviše, postoji sveobuhvatna identifikacija ta dva pojma. S obzirom da Schmitt pojam političkoga (i politike) prije svega pronalazi u državi, i pojam rata se usko veže uz *državu*.

»Političko razlikovanje je zapravo razlikovanje između *prijatelja i neprijatelja*. Ono daje ljudskim radnjama i motivima politički smisao.«¹ Razlikovanje između prijatelja i neprijatelja označuje krajnji intenzitet povezivanja ili razdvajanja. Dakle, Carl Schmitt kriterij političkoga pronalazi u intenzitetu grupiranja prijatelj-neprijatelj. Politički odnosi su rezultat postojanja egzistencijalnog ugrožavanja ljudi i zajednica u kojima žive. Da ne postoji mogućnost da dođe do egzistencijalnih sukoba, ne bi bilo razloga za postojanje političkih odnosa. »Mogućnost specifično političkih odnosa dana je time, da ne postoje samo prijatelji — oni, koji su istorodni s nama, koji su saveznici — nego i neprijatelji. Neprijatelj je u osobito snažnom smislu *eksistencionalno* tuđin i stranac, s kojim možemo u skrajnjem slučaju doći u *eksistencionalne sukobe*.«² Schmittova definicija političkoga se ovdje iscrpljuje s razlikovanjem prijatelj-neprijatelj.³

Riječi prijatelj-neprijatelj Schmitt shvaća u njihovu »konkretnom, eksistencionalnom smislu, a ne kao simboličke ili alegoričke načine govora«. Neprijatelj je na određen način cjelina ljudi koji se *bori* za svoju egzistenciju, i koji stoje nasuprot iste takve cjeline. Neprijatelja ne treba shvatiti kao estetski raznog, moralno rdavog, ili ekonomskog sutakmičara, ne treba ga shvatiti ni kao suigrača, antagonistu u krvavom natjecanju agona, još manje ga treba mrziti zbog osjećaja antipatije. Njega treba shvatiti kao tuđina, kao određenu cjelinu ljudi koja teži da ostvari vlastitu sigurnost, da se za nju bori, ako to bude potrebno, da se probija odnosno *razvija*. Kao cjelina ljudi koja se bori i koja se probija (posebno narod) neprijatelj je dakle samo *javni neprijatelj*. Neprijatelj je *hostis, ne inimicus* u širem smislu: *polemos* a ne *chthros*. To znači da Schmitt razlikuje »javnog« neprijatelja (*hostis*) od »privatnog« neprijatelja (*inimicus*).⁴ Javni neprijatelj je politički neprijatelj koji ugrožava egzistenciju. Politička suprotnost je najsnažnija suprotnost. Neprijateljstvo znači bivstveno negiranje drugog bića.

Carl Schmitt, dakle, shvaća politiku u njezinu čistu obliku. Najbolje je kada neprijatelja prepoznamo. »Vrhunci velike politike su ujedno i trenutci, u kojima se neprijatelj u konkretnom slučaju jasno prepoznaje kao neprijatelj.«⁵ Rješenje koje Schmitt nudi u cilju opstanka i daljeg proboja države (naroda) jest odlučna oružana borba, odnosno *rat*. »K pojmu neprijatelja pripada mogućnost oružane borbe, koja leži u području stvarnoga, a to znači ovdje *rat*.«⁶ On sam nije nikako cilj i svrha ili čak možda sadržaj politike, nego samo njezina mogućnost. Rat ne znači nepolitičko-agonalno natjecanje, niti puku utakmicu, niti »tobože čisto duhovnu borbu diskusije, a najmanje simboličko rvanje«. Rat koji bi se vodio iz »čisto« ekonomskih, »čisto« moralnih, »čisto« vjerskih i sl. razloga ne bi imao smisla, nastavlja Schmitt. Iz takvih suprotnosti u ljudskom mišljenju ne može se

¹ Carl Schmitt, »Pojam politike« (1933); Citirano prema: Carl Schmitt, *Pojam politike i ostale razprave*, Matica Hrvatska, Zagreb 1943, str. 1.

² *Ibid.*, str. 2.

³ O nepotpunosti takvog shvaćanja vidi članak Zvonka Posaveca: »Država i političko«. *Politička misao*, 1/89, str. 27—29.

⁴ Latinska riječ *hostis* dolazi od indoevropske riječi *ghosti-s*, što znači stranac, gost te odgovara gotskoj riječi *gasts*, staronjemačkoj *gast* i staroslavenskoj *gost*, stranac, gost.

⁵ »Pojam politike«, *ibid.*, str. 45.

⁶ *Ibid.*, str. 9.

izvesti svrstavanje na prijatelje i neprijatelje. Rat treba shvatiti, misli autor, u smislu egzistencijalne potrebe, dakle potrebe vlastitog opstanka i proboja. Tek se u ratu pokazuje krajnja dosljednost političkog svrstavanja na prijatelje i neprijatelje. Vanjsko ostvarivanje neprijateljstva očituje se u ratu.

Prihvatajući Clausewitzovo shvaćanje da »rat nije ništa drugo do državna politika produžena drugim sredstvima«, ⁷ Schmitt formulira stajalište da vojnička borba, promatrana sama za sebe, nije nastavak politike drugim sredstvima, nego da borba ima vlastita strategijska, taktička i druga gledanja, koja međutim sva pretpostavljaju da već postoji politička odluka o tome tko je neprijatelj. Ne odlučuje vojnik tko je neprijatelj, nego političar. »Čim je vojnička borba započela, suprotstavljaju se borci i sudionici u ratu otvoreno kao neprijatelji«, a samo razlikovanje prijatelja od neprijatelja je lako (npr. po uniformi). Vojnička borba, promatrana sama za sebe, nije nastavak politike, jer čist vojnik (za razliku od ratnika) naginje da rat učini utakmicom, i da iz političkog držanja prijeđe u agonalno. ⁸

Ako je vrhunac politike prepoznati neprijatelja, onda se taj vrhunac konkretizira, potvrđuje i dokazuje ratom. Naime, rat je za Schmitta eklatantan primjer razlikovanja prijatelja od neprijatelja. Samim tim, mislim da nije daleko od istine da je rat visoko, ako ne i najviše, rangiran u Schmittovu poimanju političkoga.

Konstatacija da je rat produženje politike samo je jedan aspekt odnosa između politike i rata. Uz ovo gledište Schmitt je posebno naglasio da kod Clausewitzova rat nije jedan od mnogih oruda, nego »ultima ratio« svrstavanja na prijatelje i neprijatelje. ⁹

Dakako, pitanje je da li je Schmitt dobro tumačio Clausewitz? Na postavljeno pitanje nije jednostavno odgovoriti. Sigurno je da njegova interpretacija Clausewitzova ima dobrih strana, ali je isto tako jasno, po mojem mišljenju, da je od Clausewitzova uzео samo ono što je potvrđivalo njegovo poimanje političkoga.

Uostalom, vratimo se još jednom na odnos rat—politika. Clausewitz je napisao: »rat nije ništa drugo nego nastavak političkog saobraćanja upotrebom drugih sredstava«. ¹⁰ Bi li Schmitt podsjetio na tu misao da je samo htio potkrijepiti autorov sud? On nam ne osvježuje pamćenje, već koristi misao da bi iz nje izvukao jednu »istinu« koju je Clausewitz, po njegovu mišljenju, također znao. On čitaocu na ovom mjestu daje na znanje da rat svoju logiku »može dobiti samo iz pojmova prijatelj i neprijatelj«. I ne samo to: čitaocu se sugerira da razlikuje *agonalno* od *političkog* mišljenja, a razlika se očituje u svakom dubljem raspravljanju o ratu. »Čist vojnik (za razliku od ratnika) naginje prije tome, da rat učini utakmicom

⁷ K. Klauzevic, *O ratu*, »Vojno delo«, Beograd 1951, str. 35.

⁸ C. Schmitt, *nav. dj.*, str. 11.

⁹ Teško je tragati za porijeklom ideja. Tako da i Schmitt griješi kad pripisuje Clausewitzu misao da je rat »ultima ratio«. Tako je Calderon Pedro de la Barca (1600—1681), španjolski pjesnik i autor mnogih kazališnih predstava, pisao da su »barut i metak posljednje (dokazano) sredstvo kraljeva«. »Ultima ratio«, nalazimo od 1650. godine utisnutu na francuskim topovima u obliku »ultima ratio regnum«. Lossau, njemački vojni pisac, 1815. godine pisao je da je rat »ultima ratio« država i da je u neku ruku produženje politike.

¹⁰ Prema: Carl Schmitt, *nav. dj.*, str. 11.

i da iz političkog držanja prede u agonalno«, kaže Schmitt. Međutim, primijetivši to, autor raskida sa Clausewitzom. Trag tog raskida vidljiv je u Clausewitzovu shvaćanju »da političko gledište potpuno prestane sa početkom rata, moglo bi se zamisliti samo kad bi ratovi iz čistog neprijateljstva bili borba na život i smrt«. ¹¹ Sjetimo li se Schmittova stava da rat treba shvatiti u smislu egzistencijonalne potrebe, dakle potrebe vlastitog opstanka i proboja, odnosno »rat slijedi iz neprijateljstva, jer je ono *bivstveno nijekanje* drugog bića« ¹² (podvukao P.S.), jasno je da je razlika toliko očita da na nju ne treba posebno upozoravati.

Ipak, valja *in extremis*, reći da Clausewitz protivnika u ratu ne smatra egzistencijonalnim neprijateljem. Razlika u mišljenju je rezultat i različitog shvaćanja politike (političkoga). Riječ je o tome da se pojam politike (političkoga) kod Clausewitza ne iscrpljuje u razlikovanju prijatelja i neprijatelja.

Istini za volju, Schmitta i Clausewitza je moguće uspoređivati na velikom broju pitanja. Ukazat ću na neka, ali o njima ovom prilikom neću govoriti: Zašto oba pisca smatraju da (pravedan) rat može voditi samo država? Je li Schmittov *totalni rat* blizak Clausewitzovu *narodnom ratu*?

Pitanje je zašto nam se sugerira da razlikujemo »čistog vojnika« od »ratnika«? Odgovor treba povezati s autorovim razmišljanjem da je svrha političkog djelovanja očuvanje egzistencije. Čini se da Schmitt pod ratnikom podrazumijeva političara koji se bori cijeli svoj život. Sjetimo se onoga što smo već razumjeli: suština politike, dakle, i političara je u razlikovanju prijatelja od neprijatelja, i to kontinuirano, od rođenja pa sve do smrti. Pod »čistim vojnikom«, slutim, Schmitt podrazumijeva pojedinca koji se samo povremeno bori u toku života i koji borbu nastoji pretvoriti u takmičenje, utakmicu, bolje rečeno u nešto agonalno. Ovdje ću samo navesti, a na narednim stranicama objasniti, kako treba razumjeti riječi: »ratnički polet se ne smije zamjeniti s militarizmom«. ¹³

Iako rat za Schmitta nije »društveni ideal«, on je ipak *potreba bez koje se ne može, barem dok postoji politika*. Prema tome, rat ima smisla samo tako dugo dok postoji razlikovanje prijatelj-neprijatelj. »Pojmovi prijatelj, neprijatelj i rat dobivaju svoj stvarni smisao time, da se napose odnose na stvarnu mogućnost tjelesnog ubijanja i taj odnos zadržavaju. Rat slijedi iz neprijateljstva, jer je ono *bivstveno nijekanje* drugog bića. Rat je samo izvanje ostvarivanje neprijateljstava. On ne treba da bude ništa svakodnevno, ništa normalno, ne treba ga se niti osjećati kao nešto idealno ili poželjno, ali mora obstojati kao stvarna mogućnost tako dugo, dok pojam neprijatelja imade smisla«. ¹⁴

Na početku je istaknuto da je za Schmitta neprijatelj stranac, i to ne kao pojedinac nego kao cjelina ljudi koja u mogućnosti tjelesnog ubijanja vidi vlastiti prosperitet. Treba dakle zaključiti da Schmitt jasno stavlja do znanja da smatra

¹¹ Klauzevic, *nav. dj.*, str. 523.

¹² Carl Schmitt, *nav. dj.*, str. 10.

¹³ C. Schmitt, »Politička teorija mita« (1923), *nav. dj.*, str. 128.

¹⁴ *Pojam politike*, str. 10.

da rat omogućuje uvid u temelje političkoga, jer se u krajnjoj konzekvenciji, napominje on, na kraju ipak sve rješava oružanom borbom.

Da bismo mogli razumjeti Schmittovu teoriju politike, valja proučiti njegovo shvaćanje čovjeka. Za njega je čovjek *rdavo, opasno i problematično* biće.¹⁵ Autor se poziva na »ispravna« shvaćanja Machiavellia,¹⁶ Hobbesa, Bossueta, de Maistrea, Donosa Cortesa, H. Tainea, pa i Hegela. Antropološki optimizam o čovjeku kao »dobrom« biću ne stoji na čvrstoj osnovi. U dobrome svijetu između dobrih ljudi dakako da vladaju samo mir, sigurnost i sklad svih sa svima. I kao što političari i državnici tu nisu potrebni, na smetnji su i svećenici i teolozi. Ali sve dok postoje neprijatelji, postoji potreba za njima. U osnovi to znači da je za Schmitta neprijateljstvo *prirodna* pojava. »Politika je sudbina«¹⁷. Vrhunci velike politike su ujedno i trenuci prepoznavanja neprijatelja. To je u 18. st. vidljivo u Voltaireovoj izreci »écrasez l'infâme« (satrite bestidnicu tj. katoličku crkvu). U 19. st. to je vidljivo u Kleistovoj izreci »dotucite ih, svjetski sud vas ne pita za razloge«. Schmitt spominje kao dobar primjer i Cromwellov govor od 17. rujna 1656, u kome stoji: »Zato, zaista, naš je veliki neprijatelj Španjolac. On je prirodni neprijatelj. On je to po prirodi; on je to po prirodi potpuno — zbog neprijateljstva, koje je u njemu protiv bilo čega, što je od Boga. I to što je od Boga, je u vama ili bi moglo biti u vama.«¹⁸

Nije dovoljno zadovoljiti se primjedbom da je Schmitt prihvatio Clausewitzovu *funkcionalnu* definiciju rata kao nastavak politike. Treba napraviti korak naprijed i sagledati njegovo daljnje određenje rata. »Rat je oružana borba između organiziranih političkih jedinica.«¹⁹ Tu se odmah nameće pitanje: Što se podrazumijeva pod političkim jedinicama? Autor se nije kolebao raditi taj termin. On je pod njim, prije svega, podrazumijevao *državu*. Istina, u izvjesnom smislu, pod tim pojmom navodi se i klasa, i narod, kao i neka cjelina ljudi; međutim, država je »prava« politička jedinica.

Država je organizirano *političko jedinstvo*. Unutar države može se govoriti o vjerskoj politici, školskoj politici, društvenoj politici itd. Ali tu se ne radi o suprotnosti prijatelj — neprijatelj, jer je ta suprotnost unutar političkog jedinstva, u kojem vlada mir. Ovo naglašavanje značaja politike, nasuprot nepolitičkim sferama života, kod Schmitta ima pragmatički smisao jačanja vojničkog, borbenog duha i obrazovanja radi, u budućnosti neizbježnih, obračuna sa neprijateljem. S obzirom da uz pojam neprijatelja pristaje mogućnost oružane borbe, a to znači rata, jasno je da između jedinstvenih političkih jedinica može doći do rata. Sukobe

¹⁵ *Ibid.*, str. 39.

¹⁶ Machiavelli u djelu *Vladar* o ljudima piše ovo: »...nezahvalni su, nepouzdati, prijatvorni i himbeni, klone se opasnosti i pohlepni su za dobrotkom; ako im dobro činiš, uz tebe su, nude ti krv svoju i imutak, život i djecu...« samo što su ljudi, opaki kao što jesu«, i dalje »jer ljudi će uvijek biti opaki, ako ih neka nužda ne prisili da budu dobri«. Niccolò Machiavelli, *Izabrano djelo* (Prvi svezak), Globus/Zagreb 1985, str. 128. i 141.

¹⁷ C. Schmitt, *Pojam politike*, str. 16.

¹⁸ *Ibid.*, str. 45.

¹⁹ *Ibid.*, str. 9.

između neprijatelja, koji teže da obrane vlastitu egzistenciju i očuvaju vlastito biće — *in suo esse perseverare* — ne može odlučiti stranac, tj. nepristrano treće lice.

Autor smatra da, sve dok postoje države, i rat je neizbježan. Političko jedinstvo (neke cjeline ljudi, naroda) pretpostavlja postojanje države. Kada ne bi bilo ni politike ni države, ne bi bilo ni rata. K državi kao bivstvenom političkom jedinstvu pripada i *ius belli* tj. stvarna mogućnost vlastitom odlukom odrediti neprijatelja i boriti se protiv njega. »Država kao mjerodavno političko jedinstvo usredotočila je kod sebe ogromnu vlast: mogućnost da vodi rat i time da otvoreno raspolaže životom ljudi. Jer *ius belli* sadrži takvu vlast; on znači dvostruku mogućnost: zahtijevati od pripadnika vlastitog naroda spremnost na vlastitu smrt i spremnost da se ubija ljude na strani neprijatelja.«²⁰

Ovdje je istaknuta mogućnost ratova između političkih jedinica. A da li je rat moguć u okviru jedne političke jedinice? Da, odgovara Schmitt, ali samo ako su unutar neke države stranačko-političke suprotnosti stvarno postale »političkim suprotnostima«. Tada se stvarna mogućnost borbe, koja uvijek mora postojati da bi se moglo govoriti o politici, ne naziva rat nego *građanski rat*. Građanski rat je »oružana borba unutar neke organizirane jedinice (ali koja baš time postaje problematičnom)«²¹. Schmitt u osnovi prihvaća Platonovo stanovište da narod ne može voditi rat protiv samoga sebe i da građanski rat znači samo krvarenje. Važno je ipak uočiti, prvo, da autor ipak ne isključuje mogućnost da bi takav rat možda mogao stvoriti novu državu ili novi narod; drugo, da država kao političko jedinstvo po sebi, tako dugo dok postoji, određuje i »unutrašnjeg neprijatelja.«²²

Trebalo bi biti vrlo nesmotren pa propustiti Schmittovo međunarodnopravno vrednovanje rata. Navodeći čitaoca da, tragajući za poimanjem države, istodobno traga i za smislom rata, on mu u tom smislu postupno otkriva ne samo njegovu političku dimenziju nego i potrebu njegova vrednovanja, odnosno razlikovanja pravednih od nepravednih ratova.

Otkrivamo da se pravednost rata očituje u tome što su na sukobljenim stranama države, koje ratuju jedna protiv druge. »Rat država je prema tome rat jednoga reda protiv drugoga reda, a ne rat protiv nereda.«²³ Dakle, sve dok ratuju države, rat je međunarodnopravno pravedan. Međunarodnopravno pravedni rat je ugrožen transformacijom iz međudržavnog rata u međunarodni svjetski građanski rat. Isti je slučaj ako se umjesto države kao temeljna politička organizacija javlja kakva međunarodna klasa. »Rat je u tome međunarodnopravnom sistemu odnos reda prema redu, a ne možda reda prema neredu. Taj sada spomenuti odnos reda prema neredu, je 'građanski rat'«.²⁴ Normalnu državu Schmitt shvaća kao orga-

²⁰ *Ibid.*, str. 23.

²¹ *Ibid.*, str. 9.

²² O »neprijateljima« su mnogi pisali. Ali, tko je »neprijatelj«? Nema jedinstvenog odgovora. Kao autora čiji je neprijatelj dijametralno suprotan Schmittovu neprijatelju, spomenut ću Etiena de la Boesiu. On je neprijatelja, jednog jedinog, vidio u vladavini jedne osobe (tiranina). Vidi: Etjen de la Boesi, *Rasprava o dobrovoljnom ropstvu*, »Filip Višnjić«, Beograd 1986.

²³ *Međunarodnopravna neutralnost i neutraliziranje* (1939), nav. dj., str. 75.

²⁴ *Pojam carstva u međunarodnom pravu* (1941), nav. dj., str. 167.

nizacijski oblik naroda, što toj državi daje suštinu, koja omogućuje da ona trajno zadobije svoj temeljni karakter reda. »Jer država želi načiniti kraj uzroku sviju nereda i građanskih ratova.«²⁵ Primijetiti da je »političko jedinstvo« — država ona politička jedinica koja omogućuje egzistenciju već znači mnogo toga razotkriti, znači spoznati da jedino države mogu voditi pravedne ratove. Već je na početku smisao čvrsto iskazan: ono što omogućuje egzistenciju jest pravedno!

U svojim radovima Schmitt vehementno napada liberalnu teoriju države. Neću puno pogriješiti ako ustvrdim da je moguće govoriti o *idiosinkraziji* prema svemu što je liberalno. Zašto je tako? To pitanje za sobom odmah povlači drugo: što je prava »alternativa« liberalnoj državi? Napadajući liberalnu teoriju države, Schmitt nam skreće pažnju na činjenicu da liberalizam protežira pojedinca, a odmah zatim upozorava da pojedinac nema neprijatelja s kojim bi se morao boriti na život ili smrt, ako on to osobno neće. A prisiliti ga na borbu, za liberaliste znači neslobodu i nasilje. »Liberalno mišljenje obilazi ili neće da znade za državu i politiku.«²⁶ Za liberalizam, nastavlja Schmitt, karakteristično je da političkom pojmu rata u ekonomiji suprotstavlja utakmicu, a u duhovnoj sferi diskusiju, odnosno državi suprotstavlja društvo. »Tako postaje u liberalnom mišljenju politički pojam *rata* u gospodarskoj strani *utakmicom* (konkurencijom), a na drugoj, 'duhovnoj' strani *diskusijom*; namjesto jasno razlikovanja oba različita statusa 'rata' i 'mira' stavlja se 'dinamika' vječne utakmice i vječnoga razpravljanja, vječno natjecanje, ali koje ne smije nikada postati 'krvavo' niti 'neprijateljsko'. Država postaje *društvom*...«.²⁷ Najzad, liberalizam je loš i zato, saznajemo dalje, jer se isključivo tiče unutrašnjopolitičke borbe protiv državne vlasti, i to sve u cilju ograničavanja i nadziranja te vlasti zbog zaštite individualne slobode i individualnog vlasništva, za pretvaranje države u »kompromis«, a državnih ustanova u »ventil«.

Schmitt sasvim jasno razlikuje državu od društva. Društvo je određeni broj pojedinaca koji međusobno djeluju i koje na okupu drže međusobni interesi. Država je jedinstvena politička jedinica koja posjeduje i koristi moć prinude, ali u interesu egzistencije naroda. Nema nikakve sumnje da Schmitt interese pojedinca ne smatra primarnima — oni nisu sposobni da imaju neprijatelja. A budući da liberalizam od države stvara društvo, dakle nepolitičku kategoriju, liberalizam treba uništiti.

Liberalnoj državi Schmitt suprotstavlja *totalnu državu*. Zbog naglašavanja značaja politike, Schmitt je u ideji »totalne« države, vidio jamstvo nacionalnoga političkog jedinstva. Protiv neprijatelja pomaže samo totalna mobilizacija i homogenizacija prijatelja, koje se osiguravaju čvrstom unutrašnjom disciplinom, ratničkim duhom, duhom borbenosti. U totalnoj državi društvo se stopilo s državom. Država postaje »samoorganiziranje društva«. Time jasno otpada dosad stalno pretpostavljena razlika države i društva, vlade i naroda. Takva država, »koja je

²⁵ Obrat prema totalnoj državi (1931), nav., dj., str. 138.

²⁶ »Pojam politike«, nav. dj., str. 48.

²⁷ *Ibid.*, str. 49.

postala samoorganizacija društva, nema upravo ništa, što ne bi bar potencijalno bilo državno ili političko.«²⁸ Ta nova država obuhvaća sva područja ljudskog života.

Hegelijansku teoriju države Schmitt smatra pravilnom. Dakle, teoriju koja identificira slobodu i zakon; princip jednakosti zamjenjuje koncepcijom discipline; princip personalnosti transformira u stapanje pojedinca i države; princip humanosti izražava pretvaranjem države u najviši i krajnji oblik ljudskog udruživanja.«²⁹

Totalnoj državi odgovara i *totalni rat*. Rat je totalan u smislu sposobnosti za totalno neprijateljstvo. Totalan rat mobilizira sve snage jednoga društva; vojne, ali i vjerske, filozofske, duševne i moralne, materijalne i sl. U totalnom ratu vojnik *ne mora* da bude središnji vladajući tip te totalnosti. Schmitt kaže: »Kada, kako se reklo, totalna mobilizacija ukida razliku između vojnika i građanina, tada to može imati isto tako posljedicu, da se vojnik preobraća u građanina, kao što se i građanin preobraća u vojnika ili oboje u nešto novo treće. U stvari, sve ovisi o cjelokupnom karakteru rata.«³⁰ Npr., u pravom vjerskom ratu, piše Schmitt, vojnik postaje oružjem svećenika ili propovjednika.

Totalan rat dobija svoj smisao u totalnom neprijateljstvu. Totalno neprijateljstvo se očituje i u nametanju vlastite slike svijeta. Tako npr. Englezi nastoje, smatra Schmitt, u ime čovječanstva, demokracije i slobode nametnuti vlastitu (građansku) sliku o svijetu, i to sve u ime borbe protiv prusko-njemačkog «militarizma». Herbert Spencer je razvio osobito djelotvornu historijsku sliku svijeta: »... naime filozofija o napredku čovječanstva kao razvitku, koji ide od feudalizma prema trgovini i priradu, od političkog momenta prema ekonomskom, od vojnika prema inudustrialcu, od rata prema miru. Time postaje vojnik u prusko-njemačkom smislu nečim eo ipso 'feudalno-reakcionarnim', 'srednjovjekovnom figurom', koja stoji na putu napredku i miru.«³¹ Konačno, završava Schmitt, engleski ustavni ideal je podigao do *filozofskog načela podređivanje vojnika građaninu* (to shvaćanje je nametnuto i kontinentalnoj Evropi). Smisao tog ustavnog ideala jest *vlast građanskih, civilnih, u biti nevojničkih ideala*, »ustav u smislu te predočbe je uvijek samo civilno građanski sistem, za koji, prema poznatoj izreci Clemenceaua, 'vojnik imade samo zato opravdanje na život, što brani civilno-građansko društvo, te je načelno podvrgnut vodstvu civilista'«. ³²

Po Schmittu, takvo gledanje na uređenje svijeta našlo je plodno tlo i u Pruskoj. To je uvjetovalo konstantnu borbu između građanskog društva (u Pruskoj) i pruske vojničke države. Rezultat je bio neprirodni razdor između ratnog ministarstva i zapovjedajuće vlasti. Korijen toga sukoba leži u suprotnosti između građanskog ustavnog ideala, uvezenog iz Engleske, i, izvorno njemačkog, vojničkog ustavnog

²⁸ *Obrat prema totalnoj državi* (1931), nav. dj., str. 143.

²⁹ Schmitt je najvjerojatnije na ovaj način tumačio Hegela. Takvu ocjenu o Hegelu su izricali engleski liberali. Pogledaj: L. T. Hobhous, *Democracy and Reaction*, London 1904, str. 23—25.

³⁰ *Totalni neprijatelj, totalni rat, totalna država* (1937), nav. dj., str. 99.

³¹ *Ibid.*, str. 101.

³² *Ibid.*, str. 102.

ideala. Autor naglašava da je Njemačka prevladala taj razdor (godine 1937), te da razvija »u zaokruženoj jedinstvenosti svoju vojničku snagu«.

Što, dakle, znači to da Schmitt u navodnike stavlja riječ militarizam kada se ona veže uz prusko-njemačku državu? On na taj način ukazuje da značenje koje se skriva pod tom riječju ne smatra pozitivnim. To je teško prihvatiti znamo li kakav je autorov odnos prema ratu, pogotovo ako se prisjetimo na početku istaknute njegove misli da ratnički duh predstavlja osnovu opstanka. Schmitt nigdje eksplicitno ne daje definiciju militarizma, ali se ipak može naslutiti da pod njim podrazumijeva uobičajeno shvaćanje kao prevlast vojnika i vojničkog načina života u državi. Ipak, ovaj niz indicija ne može zamijeniti slijedeći zaključak: Njemačka država nije militaristička država ne zato što nije istina da vojnici imaju istaknuto mjesto u njoj — oni ga imaju tvrdi i Schmitt — već zato što je ta država totalna država, država koja je stopljena s društvom. A u takvoj državi, već znamo, ukida se razlika između vojnika i građanina. Ovisno o situaciji, vojnik se preobraća u građanina ili se građanin preobraća u vojnika. Takva država se osigurava čvrstom unutrašnjom disciplinom, ratničkim duhom, duhom borbenosti. S obzirom da je taj duh u cijeloj naciji, nemoguće je govoriti o postojanju militarizma u Njemačkoj.

Nazirući politički značaj totalnog rata, sagledat ću, pod novom svjetlosti, ono što autor naziva *parcijalnim ratom*. Naime, sukcesivna dihotomija (rat-građanski rat; prijatelj-neprijatelj) nije izbjegnuta niti u raspravljanju o totalnom ratu. Suprotnost totalnom ratu je parcijalni rat. Parcijalni rat se temelji na »jasnom rastavljanju vojnika, koji su sudjelovali u borbi, od građana, obrtnika; koji nisu sudjelovali, boraca od neboraca«. ³³ Samo totalan rat je pravedan rat, smatra Schmitt. Parcijalni rat je nekada bio »nediskriminirajući« pojam rata, što danas više nije. ³⁴

U tom kontekstu se tvrdi da ratovi i neprijateljstvo spadaju u historiju naroda. Neprijateljstvo koje se razvija iz rata najgore je zlo. Jedino ispravno i s puno smisla je, »već prije postojeće, nepromjenljivo, pravo i totalno neprijateljstvo« koje vodi do »božjeg suda totalnog rata« ³⁵ (podvukao P.S.).

Schmitt govori i o tri vrste rata: a) rat na kopnu, b) rat na moru, i c) rat u zraku. Sve tri vrste rata mogu biti totalne. Koju će vrstu rata veliki narodi primijeniti, to ovisi o njihovom geografskom položaju te rasnim i socijalnim osobitostima.

Napokon, tu je i detalj koji zaslužuje da bude spomenut. S obzirom da ne može postojati nikakva svjetska država koja bi obuhvatila cijelu zemlju i cjelokupno čovječanstvo — jer politički svijet je pluriversum, a ne universum — opravdano je govoriti o postojanju neprijatelja, dakle i rata. A je li svjetski mir ipak moguć? Po Schmittu, hipotetički, da. »Ako bi se svi različiti narodi, vjere, klase

³³ *Ibid*, str. 97.

³⁴ Šire o parcijalnom ratu pogledaj: *Pojam carstva u međunarodnom pravu* (1941), nav. dj., str. 183—185.

³⁵ *Totalno neprijateljstvo...*, str. 103. Nemoguće je povjerovati da Schmitt nije znao za zabranu upražnjavanja božjeg suda koju je donio Inocentije III, 1215. godine. Ipak, Schmitt se služi i autoritetom Boga!

i ostale ljudske skupine na svijetu složili, da je rat među njima nemoguć i da se ne da ni zamisliti, ipak ne bi u *imperiju* (podvukao P. S.), koji bi obuhvaćao cijeli svijet, stvarno nikada više dolazilo u obzir građanski rat ni po mogućnosti, te bi dakle potpuno prestalo razlikovanje na prijatelje i neprijatelje i po samoj mogućnosti; tada bi postigli ljudi potpunu sigurnost svog ovozemnog uživanja u životu. Stara rieč, da se u ovom životu ne treba očekivati potpunu sigurnost — *plena securitas in hac vita non expectanda* — ne bi više vriedila. Prema tome ne bi više bilo ni politike ni države, nego samo još od politike oslobođen nazor o svijetu, kultura civilizacija, gospodarstvo, moral, pravo, umjetnost, zabava itd. Da li će i kada će nastupiti to stanje na zemlji i za čovječanstvo, ne znam. Za sada još nije tu.³⁶

Čovječanstvo, ne može voditi rat, jer ono nema neprijatelja, barem ne na ovom planetu. U tom univerzalnom idealnom društvu ne postoje više nikakvi narodi kao političke jedinice, ne postoje klase u borbi, ni uopće nikakve neprijateljske skupine. Sama riječ čovječanstvo nije politički pojam, njemu i ne odgovara nikakvo političko jedinstvo zajednice.³⁷

In extremis, Schmittova rasprava o mjestu rata u političkom životu je jasna ali nije i prihvatljiva. On poima rat kao *uvjet* opstanka i ekspanzije svake političke jedinice (naroda, klase, ali prije svega države). U praksi, međutim, ono što omogućava uvid u temelje politike nije rat, odnosno, oružana borba. Ali s obzirom da je Schmitt u određenju političkoga polazio samo od države kao organiziranog političkog jedinstva, izgubio je cjelinu ljudskog djelovanja. Tu se kod Schmitta uočava nedostatak »temeljitijeg« definiranja političkoga, kao i njegova »sadržaja«. On smatra da jedino »političko jedinstvo« isključuje krajnje suprotstavljanje. Otuda nedostatak političkog jedinstva može dovesti do borbe. A to znači da je za odnos države prema državi presudno držanje pred smrt (rat shvaćen kao borba na život ili smrt, propast ili razvitak).

³⁶ Pojam politike, str. 31—32.

³⁷ Ibid., str. 32.

Slavko Prijčić

THE CONCEPT OF WAR IN THE THEORY OF CARL SCHMITT

Summary

Schmitt's definition of war is connected with the concept of the political and thus also with the state. War indicates political grouping into friends and enemies. War is an external manifestation of hostility. Schmitt agrees with Platon's position that a people cannot wage war against itself and that a civil war is not a war. War is the condition of survival and expansion for every political community and it therefore offers an insight into the foundations of the concept of politics.